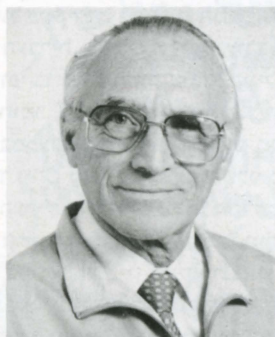

אקדמיה

• ידעון האקדמיה ללשון העברית • סיוון התשנ"ד

פרופ' מנחם צבי קדרי סגן נשיא האקדמיה

ביום כ"ה בניסן התשנ"ד (6 באפריל 1994) בחרה מליאת האקדמיה בפרופ' מנחם צבי קדרי לסגן נשיא האקדמיה. פרופ' קדרי יליד תרפ"ה (1925) נבחר חבר-יועץ באקדמיה בשנת תשכ"ז וחבר מלא בשנת תשל"ג. הוא פלסם ספרים ומאמרים רבים בעברית ובארמית. ידועים ספריו אלו: דקדוק הארמית של הזוהר (תשי"ז, תשל"ל), החיוב בלשון המגילות הגנוזות (תשכ"ח), ש"י עגנון רב סגנון (תשמ"א), מורשת לשון ימי הביניים (תשל"ל), פרשיות בתחביר לשון המקרא (תשל"א), וכן אסופת מאמריו תחביר וסמאנטיקה בעברית שלאחר המקרא (תשנ"א). פרופ' קדרי גם ערך כמה וכמה ספרים וכתב מאמרים רבים. בשנות עבודתו באוניברסיטת בר-אילן העמיד פרופ' קדרי תלמידים הרבה, יסד בה את המחלקה ללשון העברית וללשונות שמיות. הוא היה דקן הפקולטה למדעי היהדות ורקטור. בקיץ תשנ"ג פרש לגמלאות. באקדמיה היה פרופ' קדרי ראש לשכת תל-אביב וחבר המנהלה, והוא שימש ומשמש חבר בוועדות רבות.

כינוס של נציגי אקדמיות ומכוני מחקר ללשונות לאומיות ביפן

מוסדות הממשלה ומצד הציבור ובייחוד בפעולתו של המילון ההיסטורי ללשון העברית. ראוי להדגיש שהכול הכירו בחשיבות המחקר הלשוני כשלב עיקרי וראשון לכל מדיניות לשון. נראה שבמערב הוסט הדיון מן הפסיקה בלשון למחקרה. כנגד זה במזרח הרחוק עדיין מתמודדים עם קביעת התקן הלשוני ועם הפיצול הלהגי הרב, אבל גם שם מחקר הלשון תופס מקום מרכזי בפעולתם של האקדמיות ומכוני המחקר ללשונות הלאום. דגש רב מושם במחקר הלשון הקלסית ובלשון

(המשך בעמ' האחרון)

המכון הלאומי למחקר הלשון היפנית קיים כינוס מדעי בין-לאומי על המגוון הלשוני בלשונות רבות עם נתינת הדעת למדיניות לשון. המפגש נערך בימים ח' ט' בשבט תשנ"ד (20-21 בינואר 1994). השתתפו בו מלומדים מאקדמיות וממכוני מחקר מתשע ארצות: יפן, קוראה, סין, אוסטרליה, ישראל, הונגריה, גרמניה, קנדה וארצות הברית. מארגני הכינוס ביקשו לשמוע כיצד האקדמיות ומכוני המחקר מתמודדים עם המתח בין הלשון הקלסית (או הגבוהה) ובין הלשון החיה, וכן עם המתח בין הלשון הסטנדרטית ללשון הדיבור ולדיאלקטים ועם מתחים מסוג אחר, כגון המתח החברתי בין האמריקנית של הלבנים ובין האמריקנית של "יוצאי אפריקה" (מונח שהשתגר בדור האחרון).

נשיא האקדמיה פרופ' בר-אשר נשא את הרצאת הפתיחה בנושא "האקדמיה ללשון העברית ופעולותיה בהכוונת ההתפתחות של הלשון העברית" והוא גם נתבקש לברך בשם באי הכינוס בקבלת פנים רבת משתתפים שהייתה לכבוד האירוע. את סדרת הרצאות המליאה ביום הראשון חתמה הרצאתו של יו"ר המכון הלאומי למחקר הלשון היפנית פרופ' אוסאמו מיזוטאמי בנושא "מדיניות הלשון ביפן וחלקו של המכון היפני בה". לאחר כל ישיבות המליאה התקיים דיון ארוך ונוקב בהנחייתו של פלוריאן קולמס, אחד מעורכי כתב העת לסוציולinguistics. היום השני הוקדש לנושאים ממוקדים יותר, כגון "להגי האי הוקאידו בצפון יפן וזיקתם ללשון הסטנדרטית" ו"סקר גאוגרפי-דיאלקטי של הלשון ההונגרית". בכל הדיונים גילו המשתתפים עניין רב בעברית, בהחייאתה בדיבור, בקליטה ללשונית של העולים, ביחס לאקדמיה מצד

מכון מז"א לתולדות תחיית הלשון העברית

האקדמיה ללשון העברית יזמה את כינונו של המכון לתולדות תחיית הלשון העברית ע"ש ד"ר אהרון מ' מז"א, וזכתה לייסוד בעזרת תרומתם הנדיבה של בני משפחת איזקסון, ובראשם נכדיו של ד"ר מז"א, מר אליהו איזקסון וגב' רות לוא. המכון יחקור את תולדות תחיית הלשון העברית בארץ ובתפוצות למן תקופת התחייה ולפניה ועד לייסוד מדינת ישראל, וישמש את הציבור הרחב ואת תלמידי בתי הספר בהדרכה בתחום זה ובתחומים אחרים של הלשון העברית.

טקס חנוכת מכון מז"א יהיה ביום שני, י"א בתמוז (20 ביוני 1994) בשעה 7:30 בערב, ברח' המלך גיור' 16, ירושלים. הטקס ייערך במעמד ראש העיר ירושלים מר אהוד אולמרט, ובנוכחות אנשי האקדמיה ללשון ובני משפחת איזקסון.

המילון ההיסטורי ללשון העברית

המצב במפעל המילון

בהרצאה שנשא עורכו הראשון של המילון ההיסטורי, פרופ' זאב בן-חיים, בכינוס הרביעי למדעי היהדות בקיץ תשכ"ח העלה את דמותו הכפולה של המילון: מילון ותזאורוס (אוצר) כאחד. כלומר, הוא סרטט מילון שהוא לא רק תיאור לקסיקוגרפי-היסטורי של המילה אלא גם אוסף של עדויות עליה. בשנות כהונתו הניח פרופ' בן-חיים את היסודות ליצירת המילון והקים את המנגנון הדרוש להגשמת המפעל שסרטט. מצד אחד הכשיר חוקרים מעולים ומצד אחר בנה את **ספר המקורות** - קטלוג יחיד במינו של היצירה הספרותית העברית מתחילתה. ספר זה, שאין לו אח בחקר מקורותיה של העברית, נועד לשמש תכנית מתאר שעל פיה יקום הארכיון הגדול של הספרות העברית. בשנים ששימש עורך המילון שקדו פרופ' בן-חיים וצוות עובדי המילון על אגירת החומר, על מיצוי ועל ניתוח לשונו. העבודה במפעל נעשית בשני מדורים מקבילים, ולכל אחד מהם **ספר המקורות** משלו: מדור הספרות העתיקה ומדור הספרות החדשה. היצירות הרשומות בספרי המקורות מותקנות ונקלטות במחשב המפיק קונקורדנציות שלהן. על פי התכנית נתחבר ערך לדוגמה, השורש ערב מִקְבַּרְתַּת הערך מציגה אגב מיצוי את הביוגרפיה של השורש הזה בכל צורות הדקדוק ובכל הסתעפויות המשמעות שלו. עם זה הובא מן האוצר מבחר של העדויות עליו מכל דורות קיומה של הלשון העברית. במקביל הועמדה לרשות המחקר קונקורדנציה של כל הספרות העברית שנתחברה בפרק הזמן שמן חתימת המקרא ועד סוף תקופת התנאים (מן 200 לפנה"ס ועד 300 לספירה). שני הפנים של המילון באו לידי ביטוי בפרסומים האלה. עד היום הותקנו במדור הספרות העתיקה יצירות שנתחברו עד סוף תקופת הגאונים. למעלה מחמישה מיליון תיבות נקלטו במחשב ורובן עובדו עיבוד לשוני. ביצירות תקופה זו נכללים ספרות התנאים, מגילות מדבר יהודה, התלמוד, המדרש, ספרות הגאונים, הפיוט, ספרות הקראים וספרות המסורה והדקדוק. במדור הספרות החדשה הותקנו 88 יצירות שנתחברו בשנים 1755-1920, והן מכילות יותר ממיליון וחצי תיבות. הופקה מהן קונקורדנציה בת 115 כרכים.

נוסף על עבודת המדורים האלה עבד צוות קטן על הטמעת **קובץ המונחים** במאגר המילון ההיסטורי. **קובץ המונחים** הוא קונקורדנציה של ערכים מתוך כל המילונים ורשימות המונחים שפרסמו ועד הלשון והאקדמיה.

התכניות לעתיד

מערכת המילון מתעתדת לפעול בזמן הקרוב במישורים אחדים, כדלקמן:

א. יופק ספר מקורות לתקופת ימי הביניים המאוחרים - למן תקופת הגאונים ואילך. ספר זה יכיל את יצירות השירה, ספרות המתרגמים, הפרשנות, ההלכה, המוסר, הפילוסופיה, השו"ת, הדקדוק ועוד.

ב. בהמשך לפרסום הקונקורדנציה לתקופת התנאים תתפרסם קונקורדנציה דומה לתקופה שמימי האמוראים ועד סוף ימי הגאונים. בכך יעמוד לרשות הכלל ארכיון של הלשון העברית בתקופה העתיקה ויושלם המפעל שראשיתו דפי הזיעור.

ג. תוקם כרטסת אלקטרונית של ביבליוגרפיה שתשמש את כותבי המילון ותציע להם את דיוני הפרשנים והחוקרים. עד היום הוכנה רשימה של ספרי מחקר שיש להם מפתחות העשויים למטרתנו. הכנת רשימה של מאמרים שנתפרסמו בכתבי עת היא מן המשימות העומדות לפנינו.

ד. העבודה שנעשתה ושהולכת ונעשית אינה מכוונת לצורך עצמה אלא, כאמור, לצורך ארכיון שיזין את המילון העתיד להתכונן. ואולם המערכת אינה סבורה שכתובת ערכי המילון צריכה להמתין עד לסיום כינון הארכיון, שכן בניית ארכיון האוצר את כל ביטויי הלשון הכתובה לכל תקופותיה אינה מלאכה שיש לה סוף. הספרות מתחדשת ועמה הלשון, ותיעוד פניה, ימיו כימי הלשון. הארכיון יסודר בסדר כרונולוגי ויעשה בו שימוש באמצעים אלקטרוניים. הברכה שבסידור הכרונולוגי היא באפשרות לחבר מילונים לעברית בתקופותיה ההיסטוריות בנפרד. הברכה שבשימוש באמצעים האלקטרוניים היא באפשרויות המרובות והמגוונות של סידור המילון. המחשב יכול להפיק מילון לתקופה אחת ואחר כך לחבר אותו למילון המקיף תקופה אחרת בלי לפגוע בסדר הערכים שלו, כך שיווצר מילון אחד לשתי התקופות. מילון מעין "מילון מודולרי" זה, אפשר שלא יהיה צורך להדפיסו כלל מפני ממדיו הגדולים (הערך **ערב** לבדו מחזיק 75 עמודים, חוץ מן המפתחות ומן הנתונים הסטטיסטיים). בזכות הישגי הטכנולוגיה תתאפשר הקמת מרכז לאומי שיאצור את המילון והוא ישרת את הציבור באמצעות

תקשורת מחשבים. כיום הולכת ומתפתחת ההכרה שמחשב אישי חייב להיות קשור למרכזי מידע. התפתחות התקשורת בין מחשבים תאפשר למשתמש להיות קשור אל מאגרי המידע שבאקדמיה. דרך חלופית להפצת הקונקורדנציות, שכבר עתה הן בבנייה, היא שימוש בתקליטורים, שיתפסו את מקום דפי הזיעור שהפצנו בעבר. בדעת המערכת להתחיל בהכנת מילון לתקופת התנאים במדור לספרות העתיקה ובמילון ליצירת מנדלי מו"ס במדור לספרות החדשה. מילונים אלו, אמנם עצמאיים במבנם, עתידים להשתלב במילון ההיסטורי הרצוף. כאמור, אנו מפרסמים שורה של חומרים למילון ההיסטורי. בעבר נתפרסם ספר בן סירא מלווה בקונקורדנציה וברשימות סטטיסטיות. עתה עומד לפני פרסום אוסף הכתובות העבריות ועמו פרות עיבודו. בזמן הקרוב יוחל בהתקנה לדפוס של תפילות הקבע.

חברי מוסדות המילון

בקיץ התשנ"ב פרש פרופ' ז' בן-חיים מעריכת המילון ההיסטורי. הנשיא דאז ומנהלת האקדמיה ארגנו מחדש את מוסדות המילון: **מועצת המערכת**: שרגא אברמסון, יהושע בלאו, זאב בן-חיים, משה בר-אשר, גדעון גולדנברג, אברהם טל, ישראל ייבין, יהודה רצהבי

מערכת המילון: מ' בר-אשר (יו"ר), ג' גולדנברג, א' טל

עורך המילון: אברהם טל

פרופ' ז' טל

הערות

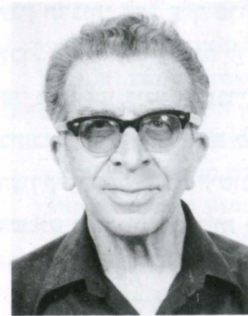
לפרופ' זאב בן-חיים המקבל את פרס שלמה בובליק של האוניברסיטה העברית לשנת התשנ"ד. הפרס מוענק לחוקר דגול על הישגיו במחקר.

על "לשונו"

כתב-העת "לשונו" יוצא לאור בירושלים זה שישים וחמש שנים. החוברת הראשונה יצאה לאור בחודש ניסן תרפ"ח. שמו הראשון של כתב-העת היה "לשונו", רבעון לענייני הלשון העברית, מוצא ע"י ועד הלשון העברית בארץ-ישראל. בשנת תשי"ד יצא קובץ מיוחד ושמו "לשונו", רבעון לשכלול הלשון העברית. למן שנת תשט"ו, כרך כ, הוגדר הרבעון "כתב-עת לחקר הלשון העברית והתחומים הסמוכים לה", ומעתה היה עיקר ייעודו ותוכנו – מאמרי מחקר. עורכי "לשונו" היו ד"ר א' צפרוני (תרפ"ט-תרצ"ד), פרופ' נ"ה טור-סיני (תרצ"ד-תשי"ד), פרופ' ז' בן-חיים (תשט"ו-תשכ"ה), פרופ' י' קוטשר (תשכ"ו-תשל"ב), פרופ' ש' אברמסון (תשל"ג-תש"ס). משנת תשמ"א עורך את הרבעון פרופ' יהושע בלאו. ב"לשונו" מתפרסמים מאמרים שטרם נתפרסמו במקום אחר העוסקים בלשון העברית לכל תקופותיה, למן לשון המקרא ועד לעברית בת ימינו ממש ובמקצת גם בתחומים

הקרובים לעברית ובייחוד בארמית יהודית ובערבית יהודית בימי הביניים ובימינו. ברבעון מובאים גם מאמרים על אפיגרפיה, על תרגומי המקרא ועל תולדות הדקדוק העברי. ב"לשונו" מתפרסמים פרסום ראשון טקסטים שטרם ראו אור או טרם פורשו כלל, ובהם חומר לשוני המאיר תופעות בלשון העברית או נוגע לתולדות עיוני המדקדקים בה. כתב-העת משמש אכסניה למדור "מן העבודה במילון ההיסטורי ללשון העברית", שמוצגות בו עבודות החוקרים במפעל המילון ותוצאות מחקריהם המדעיים, וכן מדור לביקורות על ספרים. "לשונו" מופץ בישראל ובחוץ לארץ בקרב אנשי לשון (חוקרים, סטודנטים ומורים) ובמוסדות (ספריות ומוסדות השכלה ולמחקר) שיש להם עניין בתחום מדעי היהדות והלשון העברית. "לשונו" יוצא לאור בהוצאת האקדמיה ללשון העברית ומופיע ארבע פעמים בשנה.

מר אפרים ברוידא ז"ל

מר אפרים ברוידא נולד בעשרה בטבת תרע"ב (1 בינואר 1912) ברוסיה הלבנה ועלה ארצה עם הוריו ואחיו באביב תרפ"ה. היה חניך הגימנסיה העברית

בביאליסטוק והגמנסיה "הרצליה" בתל-אביב (תרפ"ח). לימים היה סטודנט באוניברסיטאות ברלין ולונדון במדעי החברה ובלשוונות שם. מר ברוידא היה פובליציסט, מסאי, עורך ומתרגם שירה ופרוזה. חתן פרס טשרניחובסקי על תרגום שקספיר (תשכ"ו), מעורכי העיתון "דבר" (1935-1939) וסופרו בלונדון (1939-1945). בברלין חיבר מילון עברי-גרמני ("קדם" 1934) ואנתולוגיה על זיקת העם לארצו (Jisrael, Volk und Land, 1934), ושניהם היו בידי העולים לארץ בשנות השלושים. בימי מלחמת העולם השנייה התעכב בלונדון ופרסם בה מאות מאמרים בעיתונות היהודית והכללית. הד רב היה לחוברת (Jews, Arabs and the Middle East) שראתה אור גם בארה"ב ותורגמה לצרפתית ולספרדית. בשובו לארץ כתב

הודעות

- מר ציון בושריה הוא הממונה על כוח האדם באקדמיה מראשית שנת התשנ"ד.
- המזכירות המדעית שבה ומודיעה בזה לחברי האקדמיה שמשנת התשנ"ה יהיו ישיבות המליאה בימי שני אחה"צ במקום בימי רביעי.

פרסומים מיוחדים

- **למד לשונך – עלונים ומפתחות** (התשנ"ד)
בספר מקובצים כל עלוני **למד לשונך** שיצאו לאור משנת התשכ"ב עד שנת התש"ן (עלונים א-קפ). נספחים לעלונים מפתחות למילים ולמונחים בעברית ובאנגלית, לענייני הדקדוק, לנושאים ולעניינים. כן מצורפים תוכן העניינים של העלונים ורשימת תיקונים ועדכונים.
- **במלחמתה של לשון מאת זאב בן-חיים** (התשנ"ב)
בספר הזה נקבצו מאמרים שחיבר פרופ' בן-חיים במשך יובל שנים ויותר בשאלות לשון שהיו (מקצתן עודן) שנויות במחלוקת. מקצת הדברים נדפסו כאן כפרסומים בראשונה, ולעתים נוספו בסופם תוספות שראה המחבר צורך להוסיפן, ומקצתם דברים שהשמיע המחבר בדיוני האקדמיה ללשון והם הוכשרו במיוחד כדי להיכלל בספר הזה. בדברים האלה תוארו העניינים העומדים להידון ורקעם ההיסטורי, וכן נסקרו הדעות שהועלו בוויכוחים והפיתרונות שהוצעו להם.
- **קובץ לשנת הלשון (לשונו לעם מ-מא, התשמ"ט-התש"ן)**
בקובץ 47 סקירות בענייני לשון. 33 מהן נתפרסמו בשנת התש"ן בסדרת **העלון השבועי** שהפיצה האקדמיה במסגרת אירועי שנת הלשון העברית. הקובץ מחזיק מבחר מקיף של נושאים, והם באים בשישה מדורים: (א) תולדות הלשון חטיבותיה ומסורותיה, (ב) המסורה וספרות הדקדוק, (ג) תורת הלשון ותהליכים בלשון, (ד) מילונים ואוצר מילים, (ה) העברית החדשה והחיה, (ו) העברית ולשונות אחרות.

- **מקורות ומחקרים (סדרה חדשה)**
- **המשקלים פעלון ופעלן במקרא ובלשון חכמים** מאת בן-ציון גרוס (התשנ"ד)
- **תורת הקריאה במקרא – ספר הורית הקורא ומשנתו הלשונית** מאת אילן אלדר (התשנ"ד)

פרופ' ע"צ מלמד ז"ל

הרב פרופ' עזרא ציון מלמד נלביע ביום כ"ו באדר התשנ"ד. בגיליון הקודם זכינו להזכיר את מפעלו במדע ובהפצתו ולברכו במלאות לו תשעים שנה. עתה אנו מבכים את מותו. תנצב"ה.

דוח על שני ביקורי עבודה בסנט-פטרבורג

מאת דוד טנא

בקיץ תשנ"א ובקיץ תשנ"ג ערכתי שני ביקורי מחקר בסנט-פטרבורג. שהיתי שם כשישה חודשים ועיינתי בעיקר בספרות חכמת הלשון (חיבורי דקדוק, מילונים, גלוסרים וכו') השמורים בשני אוספי פירקוביץ' ובאוסף אנטונין. נסעתי בשליחות המפעל לחקר ספרות חכמת הלשון, שבו אנו מכינים קטלוג אנציקלופדי של ספרות זו. הקטלוג אמור לשמש ספר יעץ לחוקרים של ספרות חכמת הלשון ונועד לסייע במיוחד למהדרי חיבורים בחכמת הלשון. עד שנת תש"ן התבססה הפעולה במפעל על כתבי-יד השמורים בספריות במערב או בארץ, אבל בשנים האחרונות, עם חידוש הגישה לאוספים השמורים בסנט-פטרבורג, נוצרה האפשרות לכלול גם את החומר שבאוספים האלה, ובייחוד את החומר שבאוסף פירקוביץ' השני. לשם כך ערכתי את שני ביקורי. ברשימה זו אני מתכוון למסור לקוראי **אקדם** הנכבדים מסקנות ראשונות מן העיון בחומר ידיעתי על האוספים שבסנט-פטרבורג בכללותם הן בהכרח בלתי שלמות לפי שכאמור עיינתי בעיקר בספרות חכמת הלשון על התהוות האוספים השמורים בסנט-פטרבורג, על תכולתם ועל חשיבותם לתולדות הספר העברי אפשר לעיין בסקירה המעודכנת והמאולפת של מ' בית-אריה, **במדעי היהדות לב** (תשנ"ב), עמ' 33-46. על המקורות ההיסטוריים וההלכתיים של אוסף פירקוביץ' השני ועל שאלת מקור האוסף עיין במאמרו של מ' בר-ששון, שם, עמ' 47-67. בר-ששון מנסה להוכיח, לפע"ד בהצלחה רבה, שהחומר הכלול באוספים השמורים בסנט-פטרבורג, מקורו איננו מן הגניזה שבבית הכנסת הרבני בפוסטט (הוא בית הכנסת של הירושלמיים) אלא בגניזות קראיות ממצרים, מארץ-ישראל, מטורקיה ומחצי-האי קרים. אף הייתי מרחיק לכת ומשער שכתבי-היד השמורים יחסית היטב, מקורם איננו מן הגניזות אלא מאוספים משפחתיים פרטיים, אבל על כך במקום אחר. באוספים שבסנט-פטרבורג שמורים כתבי-יד של המקרא מן העתיקים ביותר. כמו-כן עשירים אוספים אלה באותם סוגים ספרותיים המסייעים להכרת המקרא ולהבנתו, כגון חיבורי מסורה, תרגום לערבית, פירושים בערבית ואין צריך לומר, חיבורים בחכמת הלשון: גלוסרים למקרא, מילונים וחיבורי דקדוק. אפשר שפירקוביץ' בהיותו קראי נמשך לסוגי ספרות אלה, וכן למקורות בהלכה קראית ובהיסטוריה קראית, ואפשר שבהיותו מקור אוספיו מגניזות קראיות, ממילא הן היו

משופעות בסוגים ספרותיים ששימשו בלימודם של חכמי העדה. בייחוד מרובים כתבי-היד של חיבורים שחיברו חכמי לשון קראיים. מן ההקדמה של סקוס **לכתאב ג'אמע אלאלפאט'** לדוד בן אברהם אלפאסי למדנו מה רבים כתבי-היד של מילון זה השמורים באוסף פירקוביץ' ומה קטן מספרם באוספים שבמערב. עוד למדנו מן המהדורה הביקורתית המטופחת של סקוס על העריכות והעיבודים של מילון זה. המחבר עצמו העמיד גרסה ארוכה וגרסה קצרה. סקוס ההדיר את הגרסה הקצרה על יסוד שני כתבי-יד גדולים ושני קטעים. מן הגרסה הארוכה עשה לוי בן יפת קיצור וממנו נעשו שני קיצורים בלתי-תלויים זה בזה. את האחד עשה הקראי עלי בן סלימאן ואת השני עשה הרבני עלי בן ישראל, שניהם בני המאה הי"א. מן המילון על שתי גרסותיו ושלושת קיצוריו שמורים באוסף פירקוביץ' 53 קטעים ובהם 1689 דפים, מהם שני כתבי-יד גדולים (האחד בן 313 ד' והאחר בן 288 ד'), שלושה כתבי-יד בני יותר ממאה דפים (140 ד', 135 ד', 112 ד') והשאר קטעים בינוניים וקטנים. ואילו באוספים במערב שמור חומר מועט ביותר. הוא הדין לחיבורי המדקדק הירושלמי, בן זמנו של יונה בן גינאת, הקראי אבו אל פרגי הרון אבן אלפרגי. באוספים שבמערב שמור אך חומר מועט מחיבורו הגדול **אלכתאב אלעבראניה** (להלן בקיצור: אלמשתמל) ומחיבורי הדקדוק האחרים שלו, כגון **כתאב אלכאפי פי אללגה אלעבראניה** (בקיצור: אלכאפי). ואילו באוסף פירקוביץ' השני, בסדרה הראשונה בלבד, שמורים 46 כתבי-יד וקטעי כתבי-יד מן **אלמשתמל** ומן **אלכאפי**, שהם 2814 דפים, ומהם שלושה כתבי-יד גדולים (579 ד', 419 ד', 291 ד'). יתרה מזו, באוסף פירקוביץ' מצוי גם פירוש ערבי עב כרס לכל ספרי המקרא וכן גלוסר עברי-ערבי לכל ספרי המקרא, שניהם מפרי עטו של אבו אל פרגי. ידענו שהגלוסר (כלומר ספר מילים עברי-לועזי ערוך לפי סדר היקרותן של המילים בספרי המקרא) היה כלי דיסקטי עיקרי באזור הרומאני והוא התבסס על שיטת הלעזים. אף מצאנו באוספים שבמערב כמה עשרות קטעי גלוסרים עבריים-ערביים, אבל כאן מצאנו **שרח אלפאט'** לכל המקרא. באוסף פירקוביץ' השני, בסדרה הראשונה בלבד, שמורים מן השרח הזה 140 קטעי כתבי-יד שהם 2159 דפים, מהם כתבי-יד גדולים (190 ד', 165 ד', 159 ד', 157 ד', 156 ד' ועוד). יוצא שגם במזרח

הגלוסר היה כלי עזר חשוב בהוראה. ברור אפוא שלהכרת ספרות הלשון אצל הקראים אוסף פירקוביץ' עולה על כל האוספים שבמערב – כל אחד לחוד וכולם ביחד. כמו-כן ברור שבלי הכרה מלאה של ספרות הלשון של הקראים אי-אפשר להגיע לידיעה מלאה של תורת הלשון בכללותה ובמלוא היקפה. שכן זאת עלינו לזכור: בחכמת הלשון הקדומה שלנו היו שתי אסכולות עיקריות: האחת צמחה אצל הקראים במזרח והגיעה לידי גמר גיבושה בירושלים במחצית השנייה של המאה העשירית ובמחצית הראשונה של המאה האחת-עשרה במילונו של דוד בן אברהם אלפאסי וחיבורי הדקדוק ובגלוסרים של אבו אלפרגי. השנייה צמחה במערב והגיעה לידי גמר גיבושה על אדמת ספרד באותו זמן לערך בחיבוריהם של יהודה חיגי' ויונה בן גינאת, חיבורים ששרדו והגיעונו כמעט בשלמות במקורם הערבי ובתרגומים קדומים לעברית, וכן בחיבורי הנגיד שאבדו כמעט כליל. ידיעותינו על האסכולה שבמזרח נבעו עד לא מכבר בעיקר מחיבוריהם של חכמי הלשון שבמערב ובייחוד מחיבוריהם של חכמי ספרד בני המאה העשירית (מנחם, דונש ותלמידיהם). בחיבורים האלה משוקעת גרסה גמודה ופשטנית של האסכולה המזרחית. ורק עכשיו, עם חידוש הגישה לחיבוריהם של חכמי הקראים, שנים הרבה אחרי "לקוטי קדמוניות" לשמחה פינסקר, אפשר יהיה סוף-סוף להגיע לראייה כוללת ומלאה של חכמת הלשון במאות הי' והי"א הן במזרח הן במערב.

בלי החומר השמור בסנט-פטרבורג אף ידיעותינו על חכמי הלשון שאינם קראים צנומות ומקוטעות. יש חיבורים שרק שמעם ומובאות מועטות מהם הגיעו אלינו, ורק באוסף פירקוביץ' שרדו כתבי-יד וקטעי כתבי-יד שמהם ניתן להכיר את תוכנם ואת ייחודם של חיבורים אלה. דיי לי אם אזכיר דוגמות בולטות אחדות: **כתב אללגה** לרס"ג נחשב אבוד עד שמצא ש' סקוס באוסף פירקוביץ' כתבי-יד בלתי-שלם של חיבור זה (55 דפים, 13x17 ס"מ, שמורים שמירה בינונית), פרסם פרקים אחדים ממנו ואף יכול היה על יסוד כתבי-יד זה לחבר דיוקן מחקרי של רב סעדיה גאון בתור המדקדק הראשון של הלשון העברית. א' דותן עוסק עכשיו בהוצאת לאור של חיבור דקדוקי חשוב זה. חיבורי הלשון של שמואל הנגיד נחשבו אף הם אבודים. אמנם י' וה' דרנבורג הוציאו לאור בשנת 1880 קטע מחיבורו הפולמוסי **רסאיל אלרפאק** ("אגרות החברים, או: החברות"), אבל ממילונו הגדול **כתאב אלסטגנא** ("יספר העושר") לא נמצא באוספים שבמערב שום

שריד. באוסף פירקוביץ' מצא הרכבי ערכים אחדים ממנו, מהם שלמים ומהם חסרים, ופי' קוקובצוב פרסם אותם בשנת 1916 בכרך מקורות שהכתיר בשם הסוגסטיבי "חומרים חדשים לאפיון יהודה חיוג", שמואל הנגיד ומקצת נציגים אחרים של מדע הלשון העברית במאות הי', הי"א והי"ב". הערכים השלמים ששרדו עולים על הערכים המכונים להם **כתאב אלאצול** ליונה בן גינאח גם בהיקף התייעוד וגם בדיוק הניתוח, ומהם ניתן להסיק שלו שרד מילונו של הנגיד היה הוא המילון החשוב ביותר שנתחבר במאה הי"א, הוא ולא אחר. מעט מאוד ידענו על חיבורו של יצחק אבן ברון **כתאב אלמואזה בין אללה אלעברניה ואלעברניה** (ספר ההשוואה בין הלשון העברית לערבית). ושוב הרכבי מצא באוסף פירקוביץ' קטעים גדולים של החיבור, המהווים יחד כארבע חמישיות שלו, וקוקובצוב הוציאם לאור לפני מאה שנה בדיוק בשם **יתר הפליטה**. וראה גם זה: על נתנאל אלפיומי (!) לא ידענו כלום. אפילו שמעו לא הגיע אלינו, עד שמצא הרכבי בסדרה הראשונה של אוסף פירקוביץ' השני קטע מחיבורו של זה (18 דפים, 17x13 ס"מ, שמורים שמירה בינונית), אף הוא בהשוואת הלשונות, וקוקובצוב פרסם אותו באותו כרך מקורות. על המעייץ בן זמננו הקטע עושה רושם כאילו הוא לקוח מדקדוק קונטרסטיבי עברי-ערבי. דוגמות כאלה אפשר להוסיף כהנה וכנה.

בידוע, חיבורי חיוג' ואבן גינאח הם המעגל הפנימי, הגרעין הקשוח, כדאמרי אנשי, של ספרות חכמת הלשון הקדומה שלנו. שפר מזלם של חיבורים אלה וכמעט כולם הגיעונו בשלמות, הן במקורם הערבי הן בתרגומים עבריים קדומים. ראשון יצא לאור **כתאב אלאצול** בהוצאת א' נויבאור בשנת 1875 ובמהדורה מצולמת בפילו-פרס, אמסטרדם 1968, בליווי שתי רשימות של תיקוני טעויות שנפלו במהדורתו של נויבאור (באכר, צדמ"ג 1884; שם 1888). המהדורה מבוססת על כתב-יד שלם ועל שני כתב-ידי בלתי-שלמים. (1) כתב-יד השלם הוא כ"י אוקספורד Poc 133 (קטלוג נויבאור 1461). זה כתב-יד פוליו קטן ובו 387 דפים, והוא נכתב בידי 4 ידיים. אחד מן המעתיקים, חלפון בר צדקה הכהן שמו, סיים את העתקתו בח' בכסלו 1732 לשטרות (=1421). (2) כתב-יד השמור בספרייה העירונית ברואן וסימנו Or.5. זה פוליו קטן של 407 דפים שמהם עשרה דפים חסרים, והדפים 156-176 לקוחים מתוך קיצור של המילון ("אלמכיתצר"). כתב היד משופע במאות רבות של הערות גיליון. (3) קטע של 43 דפים מאוקספורד Marsh. 652 (קטלוג נויבאור, מסי' 1462).

נויבאור תעתק את הטקסט לאותיות ערביות (באכר, צדמ"ג 1884, כרך 38; שם 1888, כרך

42). נויבאור הניח שיב"ג לא השתמש בצורות ערביות עממיות (vulgar) ומכאן שייחס את כל הצורות העממיות (כגון ריבוי-ין במקום -ון ועירוב צורות המצ'ארע) למעתיקים שידעתם בערבית הייתה, כפי הנראה, בלתי-מושלמת (נויבאור, 1875, עמ' VI). הוא המיר את הצורות העממיות בצורות הקלסיות בכל מקום שיכול והתנצל שאולי נשאר בטקסט צורות עממיות שלא השגיח בהן. אשר לדרכו בההדרה נויבאור אומר: "I have selected the best readings, according to my judgement, for the text, and have put almost all variations whether good or bad in the notes" (עמ' VIII). אגב התעתיק הוסיף המהדיר טעויות, כגון מילים מתוך המובאות העבריות שתעתק לערבית ומילים ערביות שכלל בתוך המובאות העבריות. באכר (במאמרים הנזכרים לעיל) הביא יותר ממאתיים טעויות בטקסט הערבי

וציין שבמובאות העבריות והארמיות נפלו עוד טעויות שניתן לתקן בעיון במראי המקום. מהדורתו של נויבאור היא עבודת חלוץ בפרסום חיבורי יב"ג. כשנויבאור ניגש להכנת המהדורה עדיין לא יצאו לאור לא חיבורי חיוג' במקורם הערבי, לא **כתאב אלמסתלחק** ולא שאר חיבוריו של יב"ג. ואף שדבקו במהדורה מגרעות אופייניות לעבודות חלוץ, קשה להפריז בחשיבותה. מאז פרסום המהדורה של נויבאור נתגלו בספריות עוד כתב-ידי של **כתאב אלאצול**, ואלה הם: באכר (1894) הודיע על קטע השמור באוסף ריינר בווינה. מרגליות (1953) הודיע על קטע השמור בספרייה הבריטית וסימנו Or. 4837 ורצהבי (לשונו, תשכ"ו) הודיע על כתב-יד שלם שמוצאו מתימן (עיי' גם בלאו, שם, תשל"ג). כל כתב-יד הללו הם כתב-ידי מאוחרים ושמורים יחסית היטב. גם באוספי

עמוד מתוך קטע של מילון אנגרמטי. עלום שם מחברו, מתוך אוסף פירקוביץ', סנט-פטרבורג.

ועד הלשון העברית בארץ ישראל

י ר ו ש ל י ם

ת.ד. 707

יום ג', ה' באייר התר"ץ (6 במאי 1930)

לכבוד מזכיר הממלכה לעניני המושבות
לונדון

אדוני הנכבד,

מתאים לרוח החוקים היסודיים הנ"ל ואוסרת על הישוב העברי לשלח טלגרמות בפנים המדינה באותיות עבריות בשעה שהיא נותנת את הזכות להשתמש לאותה מטרה באותיות הערביות.

השאלה הזאת שנתעוררה על ידי עורך הדין ה' י. עמיקם בחיפה ושנמסרה להחלטת כבודו, אינה ענין פרטי בשביל הישוב העברי, כי אם ענין תרבותי בעל ערך מרובה, והוא שגורם לכך, שועד הלשון יענה לדרישתם הצודקת של כל חלקי הישוב העברי ויפנה אל כבודו בתזכירו הנוכחי על מנת לתמך בדרישתו הצודקת והחוקית של הישוב העברי בדבר השמוש באותיות העבריות בטלגרף הארץ ישראלי.

ברגשי כבוד גמור

נשיאי ועד הלשון העברית

דוד ילין

אהרן מ' מזי"א

ועד הלשון העברית, המוסד העליון לחקר הלשון העברי ולתחיתה בארץ ישראל, עומד על משמרת עבודתו זה עשרים וחמש שנה. בועד זה משתתפים מלומדים וסופרים, אשר קבעו להם למטרה לעזור לישוב העברי בארץ לשכלל את לשונו החיה בפיו ולשמר עליה מכל מכשול ומכל פגיעה בזכויותיה. לפי סעיף 22 של כתב הממונות על ארץ ישראל ולפי סעיף 82 של דבר המלך במועצתו הוכרה השפה העברית על ידי ממשלת הוד מלכותו ועל ידי כל הממשלות המשתתפות בחבר הלאומים לשפה רשמית של ארץ ישראל ודינה בכל דבר כדין השפה הערבית והאנגלית. המשא והמתן בין הממשלה ובין האוכלוסים העברים הבונים את ארץ אבותיהם וכן גם המשא והמתן בין היהודים לבין עצמם מתנהל בלשון העברית. ברם, הממשלה נוהגת כל הזמן מנהג שאיננו

כינוס בלשוני ביפן (המשך)

הספרות, אך גם מחקר הלהגים נעשה באינטנסיביות. סיכם יפה אחד ממשתתפי הכינוס: "נודמנו כאן חוקרים של לשונות שאין כל קשר ביניהן ובכל זאת רב הקשר ביניהן, והם עשויים להפרות זה את זה בשל דמיון השאלות שהם ניצבים לפניהן". ראוי לציין שהיפנים דאגו שהכינוס יהיה על טהרת הלשון היפנית, כלומר רוב ההרצאות

הגניזה שבמערב אתה מוצא זעיר פה זעיר שם קטעים מכתאב אלאצול, אולם על פי רוב אלה קטעים קטנים (דף או שניים או ארבעה דפים ולפעמים אפילו קרע של דף), ואין הם שמורים היטב. בביקורי בספריית סאלטיקוב-סצ'ירין בלנינגראד (סנט-פטרבורג) מצאתי באוספי פירקוביץ' 56 כתבי-יד וקטעי כתבי-יד של כתאב אלאצול ובהם 2186 דפים, מהם אחד כמעט שלם (418 ד'), אחד בן 232 דפים, שלושה בני יותר מ-100 דפים (193 ד', 157 ד', 130 ד'), חמישה קטעים בגודל בינוני (89 ד', 85 ד', 83 ד', 78 ד'), שמונה קטעים שממוצעים הוא 27 דפים והשאר קטעים קטנים (בין דף אחד ל-10 דפים). כתבי-היד השמורים במערב שלא היו ידועים לנויבאור וכן קטעי הגניזה, שלא יכלו להיות ידועים לו, כבר הם מחייבים ההדרה חדשה של כתאב אלאצול. עם גילוי החומר הרב השמור באוספי פירקוביץ' בשלו התנאים למבצע זה. למסקנה דומה הגעתי גם לאחר בדיקת שאר חיבורי אבן ג'נאח באוספי סנט-פטרבורג.

בשנת 1897 פרסם מ' יאסטרוב את המקור הערבי של שני חיבורי חיוגי על הפועל העלול. הוא ביסס את המהדורה על שני כתבי-יד שלמים השמורים בספרייה ע"ש בודלי באוקספורד, האחד משנת 1210, והאחר משנת 1316, ועל שני קטעים: האחד בן 8 דפים כפי הנראה מן המאה הטי"ו אף הוא מאוקספורד, והשני בן 18 דפים, כפי הנראה עתיק יותר, השמור במוזאון הבריטי בלונדון. לאחר שהטקסט נמסר לדפוס נודע ליאסטרוב מפי קוקובצוב, שבאוסף פירקוביץ' שמורים שני כתבי-יד המכילים יחד את כל הטקסט ועוד 27 קטעים בינוניים וקטנים. קוקובצוב קיבל את עלי ההגהה ורשם את חילופי הגרסאות, ויאסטרוב סיפח אותם בסוף הטקסט בתור "הערות לטקסט". הערות אלה הן למעשה האפרט הביקורתית של המהדורה. בלי חילופי הגרסאות האלה, אומר יאסטרוב בהקדמה בעמ' XXVII, "המהדורה הייתה imperfectly lamentably". ואכן המהדורה בלתי מושלמת. בבדיקה שערכתי עכשיו מצאתי באוסף פירקוביץ' השני 79 כתבי-יד, מהם 4 של יותר ממאה דפים כל אחד (141 ד', 126 ד', 119 ד', 101 ד'), ובסך הכול 1088 דפים. חומר זה חשיבותו רבה לא רק להתקנת מהדורה חדשה של חיבורי חיוגי, שהיא צורך דחוף, אלא — מאחר שמצויים שם גם קיצורים של חיבורי חיוגי וגם הרחבות שלהם, גם גרסות מטופחות וגם גרסות עממיות — רבה חשיבותו גם להכרת דרכי לימוד העברית במזרח בדורות ההם ובמרוצת הדורות.

נישאו ביפנית ותורגמו תרגום סימולטני לאנגלית, וההרצאות שנישאו באנגלית תורגמו ליפנית. (ספק מתנצלת אמרה מזכירת הכינוס: ודאי אין הנוהג הזה מפתיע את אורחינו מישראל, שהרי גם הם ודאי מקפידים שכל הכינוסים שלהם יהיו בעברית...) כדי להפיק תועלת רבה מן ההרצאות ניתן זמן ראוי לכל מרצה ולדיין בהרצאתו.